
ПРОГЛАС

Рецензии

СТ. ГЕОРГИЕВ. БЪЛГАРСКА МОРФОЛОГИЯ. В. ТЪРНОВО, ИЗДАТЕЛСТВО "АБАГАР", 1991. 399 СТР.

Предложеният учебник е резултат на почти трийсетгодишен преподавателски и изследователски труд в областта на граматичния строеж на българския език. Оригиналните автори концепции по много от разглежданите проблеми определят високата научна стойност на труда и оправдават издаването му при наличието и на други системни трудове по морфология, между които и академичното издание "Граматика на съвременния български книжовен език", т. II, Морфология, С., 1983 г. Към морфологичната система и структура на нашия книжовен език се подхожда от нови аспекти, използват се нови съвременни методи на анализ и описание, които са дали възможност на автора да проникне по-добре в същността на езиковите явления и в проявите на тяхното функциониране. Изграден върху много богат фактически материал, учебникът не следва традиционните описания на думите по лексико-граматически разреди с техните най-общии лексикални, морфологични и словообразователни особености. Новата му структурна организация насочва по-ясно към най-съществените проблеми на морфологичната система, дава по-големи възможности за анализи и обобщения, за съпоставяне и осъзнаване на специфичните особености на морфологичните единици, което има голямо значение за развитие на мисленето и за формиране на една осъзната езикова култура.

Трудът съдържа встъпление и четири основни раздела:

1. Думата като част на речта
2. Строеж и образуване на думите
3. Морфологични категории
4. Функционална морфология

0. Встъпителната /уводната/ част разкрива предмета на морфологичната наука и мястото ѝ в граматиката наред с фонологията, словообразуването и синтаксиса. Авторът обосновава своето становище за този по-разширен обем на граматичната наука и сигурно има право. Уводът обаче далеч надхвърля

представата за едно обичайно въвеждане. Тук са изяснени много съществени теоретични въпроси като граматична структура и морфологична система, граматична категория, морфемна и словообразователна структура на думата, които от своя страна поставят много съществени и трудни проблеми. На много от тях авторът се опитва да даде отговор, като посочва както постиженията, така и перспективите за тяхното изучаване (много добре са формулирани проблемите на българското словообразуване, които предстои да бъдат разработени; много добре се разкрива връзката между лексикално и граматично значение при изясняване на проблема за класификация на думите по части на речта; знанията по словообразуване се допълват с въвеждане и изясняване на нови понятия като словообразователно поле - неговото формиране и съпоставянето му с лексикално поле, словообразователно гнездо, словообразователен ред, словообразователен тип, използвани по-нататък при практическото разработване на материала). Малко дискретно авторът дава и своето определение за думата като морфологична единица. Върху него трябва да се акцентува и да се отдели. Все по-убедително се възприема тезата за съществуването на т.нар. "нетрадиционни" части на речта (предикатив и детерминатив). Разбира се, в този голям брой значими теоретични и чисто практически проблеми някои се нуждаят от дооглеждане и доуточняване. Напр. при класификация на думите по структура се разграничават прости, сложни и съставни. Като критерий се сочи броят на съставките. Особено неудобно се оказва това обяснение при съставните думи, за които се казва, че "имат аналитична словоформа, образувана от съставки..." Възниква въпросът: Що е съставка? При разясняване основните понятия на словообразуването не е ясно защо авторът предпочита термина "образуваща (първична)" дума /основа/ вместо мотивираща дума /основа/. Според нас на този непосредствено съставляващ компонент на словообразователната структура, както и да бъде наречен, трябва да се отдели повече място, да се подчертае неговата двойка роля в структурното и в семантичното изграждане на новата дума. Заслужават внимание и случаите на различия между формално и семантически мотивираща дума. Това има значение за практическата работа, а и за осъзнаване вариативността на словообразователните форманти. Уводът съдържа и много фактически материал относно морфологичните особености на българския език и данни за развитието на нашата граматика и в частност на морфологията с библиографски отправки по най-важните проблеми. Значението на тази част от учебника като синтез на основните теоретични проблеми се определя и от съвременните методологични принципи, послужили като изходна база за описание и анализ. Много добре са показани възможностите на системно-структурния подход с неговите частни методи: опозитивен, дистрибутивен, парадигматичен, трансформационен и др.

1. Конкретното изложение започва с описание и анализ на думите по части на речта според дадената в увода класификация. Авторът не се е отказал

от термина "части на речта", макар че наред с него използва и други термини (класове думи). В тази част на труда той показва как на практика трябва да се използва единството и взаимната обусловеност на трите принципа (семантичен, морфологичен и синтактичен), за да се докаже обективното разграничаване на съществуващите класове думи. Затова на първо място тук се разисква сложният теоретичен въпрос за формиране на категориалното лексикално значение на думите, за превръщането му в граматично понятие, което се свързва със съответно граматично значение и форма, а чрез тях и с определена синтактична функция. Самостоятелните изследвания на Георгиев върху много от класовете думи (наречието, предикатива, детерминатива, служебните думи) са му дали възможност да излезе от традиционното описание, присъщо на много граматика, и да изложи свои оригинални постановки, някои от които особено се налагат на вниманието на специалиста: специфика на адективната семантика, същност на наречието и връзките му с цялата лексикална система, много съществена характеристика на неизменяемите думи, към които се отнасят и предикативът и детерминативът, в съпоставка с изменяемите и др. Задълбочават се и се развиват и много проблеми, свързани с глагола (рефлексивността, транзитивността). На много места са изразени в синтезиран вид значими мисли и идеи, които заслужават внимание, но трябва да се предадат в по-аналитичен и достъпен вид. Другаде трябва по-добре да се конкретизират и илюстрират някои твърдения. Напр. посочените корелативни признаци на качествените и относителните прилагателни (неилюстрирани с примери звучат доста абстрактно и декларативно).

Относно класификациите в рамките на отделните части на речта може да се каже, че са приемливи, в повечето случаи са направени въз основа на съществени признаци. Струва ни се обаче, че някъде се изпада в излишни подробности (при класификацията на предлозите, наречията, съюзите). Не е убедително отделянето на някои подкласове, особено в рамките на абстрактните съществителни имена (за произтичане, за провеждане и др.) или на локалните наречия (за посочност, непосочност). За нас е неоправдано и отделянето на умалителните съществителни като подклас в рамките на нарицателните наред с конкретните, абстрактните и събирателните. Както нарицателните, така и собствените, а и посочените от същия ранг подкласове също могат да бъдат умалителни. Характеристиката на умалителните и на увеличителните съществителни имена още веднъж подкрепя нашето становище. Характеристиката на някои класове думи трябва да се разшири. Напр. при местоименията се изпада на места в описателство, като се губи проблемността при разглеждане на другите части на речта.

2. Този раздел от учебника е посветен изключително на словообразуването на думите от отделните лексико-граматически разрези. Докато в досегашните граматика на българския език словообразуването се свежда в най-общи линии до посочване на словообразователните форманти (по-малко място се отделя на словообразователните начини), тук е избран друг принцип

на описание, който предпазва от чисто формалния подход при словообразователния анализ. Словообразуването на думите от всяка част на речта се разглежда според предпочитанието им към определени словообразователни начини, като се подчертава тяхната активност за създаването на относително най-голям брой думи от този клас. Много важно в конкретните анализи е да се знаят тези предпочитания, особено за такива лексико-граматически разреди, които не използват особено активно морфемната деривация (напр. склонността на наречието към семантичната и формално-смысловата лексикализация, спецификата на някои словообразователни начини при служебните думи и др.). В рамките на отделните части на речта за пръв път словообразуването се разглежда по словообразователни редове и по синонимни редове на формантите. Чрез очертаните словообразователни типове се разкриват сложните взаимоотношения между първична основа и словообразователен формант. Определено може да се каже, че този раздел на учебника е съществен научен принос както в теорията, така и в практиката на българското словообразуване. Наред с посочените проблеми са набелязани и много съществени моменти в словообразователния анализ на сложните думи (необходимост от двудялба на сложната основа, двуделност на свързването, вътрешни отношения между компонентите). Заслужено място е отделено и на сложните процеси на преминаване на една част на речта в друга. От известно прецизиране се нуждаят някои понятия в използваната словообразователна терминология (напр. по-точно и ясно трябва да се определи понятието словообразователен ред - може би още в уводната част).

3. В този раздел се показва цялото богатство на българската морфологична система чрез присъщите ѝ граматически категории, граматически значения и начините за тяхното изразяване. Умело се търсят навсякъде категориалните показатели за изразяване на граматическите значения и на граматическите категории, като се отчита и връзката с лексикалното значение. В повечето случаи тази зависимост е правилно оценена, но някъде тя се надценява. Например търси се зависимостта между граматическото значение за род и отделните семантични класове съществителни имена. Струва ни се, че на този етап посоченият признак няма особена практическа стойност. А и от направените анализи се вижда, че тук липсват строго очертани закономерности. Този раздел е ценен и с това, че се търсят нови аспекти, нови подходи и страни при изясняване на много граматически категории - определеността и неопределеността при имената, залога и наклонението при глагола и др. И тук трябва да се посочи приносът на автора за тяхното по-цялостно и детайлно изучаване. Много добре е схваната и разкрита спецификата на двете граматически значения на неопределеността, изразени съответно с нулев неопределителен член и със съчетание на съществително име с *един* (авторът не абсолютизира ролята на *един* за изразяване на неопределеност, както правят някои автори). Свои схващания излага авторът при разработване проблемите на залога с привеждане на

допълнителни доводи в полза на твърдението, че залогът е морфологична категория. Тук обаче някои от оригиналните автори тези се нуждаят от допълнителни аргументи (за отношението, което изразява залогът, за глаголите, които имат страдателно залогово значение, и др.). Насочването към семантични критерии при определяне степента на страдателното значение е правилно и перспективно за решаването на много дискуссионни въпроси около залога в българския език. От повече аргументи се нуждае и тезата за съществуването на пето наклонение /конюнктив/.

На глаголните времена е отделено заслужено място както на формалното им многообразие, така и на значенията и употребата им. Може да се пожелае по-голяма системност и последователност. Напр. трите признака и тяхното формализиране се сочат само при разглеждане на сегашно и минало несвършено време. При останалите времена просто несъзнателно се изоставят. А за изясняване на сложните взаимоотношения между вид и време на глагола смятаме, че ще е по-добре употребата на глаголите от двата вида да се разгледа след изучаване на глаголните времена. Може би за печелене на място, а и за избягване на някои повторения авторът е сгъстил някои парадигми, други е съкратил. Необходимостта от усвояване на огромен фактически материал налага той да се организира и поднесе във вид, най-удобен за възприемане (включително и зрително).

4. Последният раздел, озаглавен "Функционална морфология", макар и по-кратък по обем, е естествен завършек на едно съвременно учебно пособие. Предназначен е главно за специалисти. За развитието на функционалната лингвистика като ново направление, чийто предмет са функционално-семантичните категории, много важно значение има изучаването на морфологичните форми като най-ярки изразители на тези категории. Направен е опит да се посочи мястото и значението на отделни морфологични парадигми в полевата структура на такива функционално-семантични категории като персоналност, темпоралност, модалност, диатезност, детерминативност и др., за чието изразяване се използват езикови единици и от другите равнища - лексикално, синтактично, семантично. Вниманието обаче е насочено главно към морфологичните форми за експлициране на категориите и това оправдава заглавието на този раздел, но с цел да се очертаят по-пълно техните параметри се сочат езикови средства и от другите езикови равнища. В този стремеж се отчитат не само възможностите на повърхнинната структура, но и на по-дълбоката. Много правилни са насоките на автора, че разкриването на езиковите явления в тяхното съдържателно и функционално единство ще доведе до по-задълбоченото им структурно разглеждане. Тази обратна връзка е илюстрирана и по-конкретно. Напр. принадлежността на т.нар. предикативи към функционално-семантичната категория персоналност се използва като отличителен признак за разграничаването им от наречията. Авторът посочва и други възможности, при които функционално-семантичният подход ще помогне в решаването на определени дискуссионни въпроси

(залога, възвратните глаголи, определеност/неопределеност и др.). И от това кратко изложение се вижда перспективността на функционалния подход. Неговото прилагане обаче изисква много добро познаване на езиковата структура и система, а и солидна теоретична подготовка.

В края си трудът съдържа много богата библиография.

Рецензията е труд далече надхвърля качествата на системно учебно пособие. Това е оригинален научен труд, който ще изпълни отреденото му от автора предназначение.

Йорданка Маринова

ВАСИЛ ДРУМЕВ - КЛИМЕНТ ТЪРНОВСКИ В КУЛТУРНАТА И ПОЛИТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ. ЮБИЛЕЕН СБОРНИК.
ВАРНА, 1992 г. 202 стр.

Този сборник се появи като резултат от проведената на 31 октомври и 1 ноември 1991 г. в Шумен научна конференция, посветена на 150-годишнината от рождението на Васил Друмев - Климент Търновски. Това донякъде предопределя характера и възможностите на сборника, съставен от докладите и научните съобщения, представени на конференцията. Единственото, което обединява търсенията на авторите - литератори, езиковеди, историци, педагози, музейни работници - е крупната и разностранна фигура на писателя и духовен водач Васил Друмев - Климент Търновски. Това съвсем не означава, че материалите, поместени в сборника, са аморфни и неконцептивни като цялостен текст. В някои от разделите на сборника, макар и нецелено предварително, са се образували тематични центрове, които им придават по-цялостен и проблемен облик. Например в раздела "Белетрист" вниманието на изследвачите е съсредоточено върху първата повест на Васил Друмев - "Нешастна фамилия", която заема възлово място в развитието на новобългарската белетристика. Няколко доклада са свързани с проповедите на възрожденския деец, две научни съобщения разглеждат взаимоотношенията на епископ Климент Браницки с митрополит Григорий Доростолочервенски.

Най-много в сборника са докладите, посветени на Друмевата белетристика. Това не е случайно. Повестта "Нешастна фамилия" е не само една от първите оригинални белетристични творби в нашата литература, но тя съсредоточава в себе си тенденции, симптоматични за литературния процес през 60 - 80-те години на XIX век, индикиращи определени знания за поетиката на възрожденската художествена проза.

Въпреки усилията на много литературни историци от началото на века до наши дни, остават неизяснени редица моменти от поетиката, жанровата специфика, рецептивните наслагвания и др. на Друмевите повести. Въпросителните възникват и във връзка с актуализиране на проблемите около едно или друго литературно произведение от миналото в резултат от смяната на методологията на литературната наука. Това налага и новото интерпретиране на творбата в литературоведски план, осмисляне по нов начин на функционалните възможности на ред нейни елементи, образувачи цялостта ѝ.

Фигурата на повествователя е ключова при изясняването на поетиката в една белетристична творба. На този проблем са посветени две статии в раздела "Белетрист" на сборника - на Лидия Михова ("Наблюдения върху разказвача в първата повест на Друмев") и на Паулина Стойчева ("Фигурата

на повествователя в Друмевата повест "Нещастна фамилия"). При първата авторка се диференцират понятията "автор", "разказвач", "повествовател", което води до известни теоретически неточности в наблюденията ѝ. И двете авторки очертават основни тенденции във възрожденската поетика, изяснявайки мястото и ролята на повествователя в "Нещастна фамилия" и "Ученик и благодетели", както и възможностите на съвсем младия още Друмев, използвайки опита на чужди образци, да организира композиционно своите произведения, да сменя гледните точки на разказвача, да създава напрегнатост в повествованието.

Данчо Господинов прави опит за изясняване на жанровата специфика на "Нещастна фамилия" чрез мелодраматичността с изричната уговорка, че разглежда мелодрамата "като една от проявите на по-общото мелодраматично разбиращо овладяване на света". Тази уговорка дава основание да се смята, че принципът му на жанрова идентификация е надродов, но в хода на изложението той като че ли не се съобразява с това.

Интерес представляват наблюденията на Елена Налбантова върху системата на образите в "Нещастна фамилия", при чиято организация немалка роля изиграва християнската традиция.

Иван Радев със своя доклад "Нещастна фамилия" и нейните драматургични варианти" обръща внимание на едно малко изследвано явление в литературния ни живот - връзката между белетристичен и драматургичен текст и механизма на нейното осъществяване.

Прави впечатление, че изследователският интерес на авторите не е насочен към втората повест на Друмев - "Ученик и благодетели", като изключим материала на Н. Аретов "Две незавършени повести на Васил Друмев в контекста на възрожденската белетристика". А проблемите, свързани с нейната жанрова специфика, мястото ѝ в литературното ни развитие и пр. са все още неизяснени докрай и литературната ни наука е длъжна в това отношение.

Вторият раздел в сборника обхваща останалата литературно-книжовна дейност на В. Друмев като драматург, литературен критик, журналист, публицист, оратор. Дочо Леков разяснява една страна от взаимоотношенията между възрожденските дейци на културното поле чрез диалога Друмев - Войников. Докладът на Хр. Манолакев представлява нов опит за "доразбирането" на драмата "Иванку, убиецът на Асеня I" или по-скоро наблюдения върху рецептивните възможности на тази драма през Възраждането. Литературнокритическата дейност на Васил Друмев е намерила своето обобщение в изложението на Георги Димов.

Специално внимание заслужава статията на Камен Михайлов "Духовен прочит" на митрополит Климент Търновски като прочит на една литературна тенденция". Особено ценни в нея са наблюденията върху структуроорганизиращите в концептуални принципи, общи за възрожденския периодичен печат. Внимание заслужават и наблюденията на Мариета Ботева върху

риторското изкуство на В. Друмев, една малко изследвана област от културно-просветната дейност на възрожденеца.

В. Друмев няма пространни схващания за книжовния език, но в редица изказвания, отзиви за книги той излага своето разбиране за изграждането на новобългарската езикова система, а с творческата си дейност като публицист, драматург, белетрист той участва реално в установяване на нормативната му база. Въпросите, свързани с участието на Друмев в строителството на новобългарския книжовен език, както и някои езикови особености на неговите творби са застъпени в третия раздел на сборника от автори като Кина Вачкова, Русин Русинов, Пенка Радева, Мариана Георгиева.

В четвъртия раздел - "Политическа и държавническа дейност. Духовник" - за отбелязване е опитът на Петко Ст. Петков да излезе от тесните рамки на фило-фобските разграничения в политическото пространство след Освобождението и да потърси реалните заслуги на митрополит Климент Търновски при защита на националната кауза.

Петият раздел съдържа научни съобщения, доуточняващи някои моменти от възгледите и биографията на възрожденския книжовник.

Разбира се, в тази кратка рецензия не стана въпрос за всички автори и техните материали, включени в сборника. Обърнахме повече внимание на ония доклади, които доизясняват или провокират определен проблем от творческата, политическата и духовната дейност на В. Друмев. Нespoменатите материали в сборника носят характера на научни съобщения, които доуточняват, прецизират, осветляват различни страни от многообразното и стойностно дело на възрожденския деец.

Сборникът не идва с претенцията на сборниковия тип "нови изследвания", но той има своето допълващо място в научната литература, посветена на Васил Друмев - Климент Търновски. В него се актуализират позабравени проблеми, уточняват се становища, инспирират се тези, основа за бъдещи изследвания.

Николай Димитров